

Ung vármegye csendőrsége 1881–1914 között

Rezümé. Ung vármegye történetének egyik fehér foltja a csendőrség története az 1881–1914 közötti időszakban. A magyar rendvédelem fontos mérföldköve volt az 1881-es év. Ebben az évben alakult meg a Magyar Királyi Csendőrség. A csendőrség megalakulásakor Európa egyik legmodernebb rendvédelmi szervezete volt. A testület egyszerre volt alárendelve a Magyar Királyi Belügyminiszternek és a Magyar Királyi Honvédelmi miniszternek. Ung vármegye területe a IV. Kassai Csendőrkertületi Parancsnoksághoz tartozott. Fokozatosan kiépültek a megyében a szervezet kisebb-nagyobb egységei. Legfőbb feladata az volt, hogy felvegye a harcot a bűnözőkkel, embercsempészekkel, szőkevényekkel stb. A levéltári források segítségével betekintést nyerhetünk a vármegye csendőrségének tevékenységébe az 1881–1914 közötti időszakra vonatkozóan.

Kulcsszavak: Magyar Királyi Csendőrség, csendőrség Ung vármegye, rendvédelem, bűnügyek

Резюме. Історія жандармерії у період з 1881 по 1914 рік є однією з білих плям історії Ужанського комітату. Поворотним у роботі угорської жандармерії став 1881 рік. Саме цього року була створена Угорська королівська жандармерія. На час заснування це була одна з найсучасніших правоохоронних організацій у Європі. Цей правоохоронний орган був одночасно підпорядкований і міністру внутрішніх справ, і міністру оборони Угорського Королівства. Територія Ужанського комітату належала до 4-го Кошицького жандармського округу. Поступово в комітаті була розбудована мережа менших і більших відділків жандармерії. Головним їх завданням було боротися зі злочинцями, контрабандистами та затримувати втікачів. Завдяки архівним джерелами ми змогли розкрити особливості роботи жандармерії Ужанського комітату в 1881–1914 роках.

Ключові слова: Угорська королівська жандармерія, жандармерія Ужанського комітату, правопорядок, злочини

Abstract. One of the unknown areas in the history of Ung County is the history of gendarmerie in the period 1881–1914. 1881 was a milestone in Hungarian law enforcement. The Royal Gendarmerie of Hungary was formed this year. At the time of its establishment, gendarmerie was one of the most up-to-date law enforcement bodies in Europe. This organization was subordinated both to the Hungarian Royal Minister of the Interior and the Hungarian Royal Minister of Defence. The territory of the Ung County belonged to the IV Kassa (Košice) Gendarmerie District Headquarters. The organization's other structural units were gradually developed. Its main task was to fight criminals, man-smugglers, fugitives, etc. Archive sources enable us to see the activity of the county's gendarmerie in the period 1881–1914.

Keywords: Hungarian Royal Gendarmerie, gendarmerie, Ung Country, law enforcement, crimes

A magyar rendvédelem történetének egyik fontos alapköve volt az 1881-ben megalakult Magyar Királyi Csendőrség. A szervezet megalakítását követően létrejött egy magyar irányítású karhatalmi testület, melynek fő feladatául a vidéki területen a rend fenntartását, illetve a törvények maradéktalan betartatását határozták meg. Struktúráját tekintve kisebb egységekre bontották le, amelynek legkisebb részei a csendőrőrsök voltak. Ung vármegyében a csendőrség már 1882-től megkezdte a munkáját, melynek részeként létrejött a vidéki őrsök hálózata. Számos területre kiterjedt a hatáskörük: megfigyelés, lopás, embercsempészet

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. * PhD student, University of Debrecen, Doctoral School of History and Ethnography. * Аспірант, Дебреценський університет, Докторантура історії та етнографії. E-mail: vargarobert6699@gmail.com

megszüntetése stb. A helyi rendvédelmi szervek egyik nagy problémája volt 1881–1914 között, hogy személyi állományuk nem volt arányos a rájuk bízott feladatokkal. Túlterheltség, illetve létszámhiány miatt nehezen tudták garantálni a vármegye vidéki lakosságának a biztonságát.

A kutatás célja volt megismerni a Magyar Királyi Csendőrség szervezetét megalakulásától egészen az első világháború kitöréséig. További fontos cél volt, hogy betekintést nyerjek a csendőrség munkájába: milyen ügyekkel kellett foglalkozniuk, illetve konkrétan milyen területekre terjedt ki a hatáskörük. A tanulmány első része a csendőrség megalakulásának körülményeivel foglalkozik, elsődlegesen a témáról szóló szakirodalomra építve. Utóbbival kapcsolatban elsősorban három művet szükséges kiemelni: Parádi József: *A magyar Királyi Csendőrség*, Csapó Csaba: *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*, valamint Lévai Anita–Potó István: *A magyar Királyi Csendőrség története* című könyvét. A szervezet megismerésének egyik fontos adaléka az interneten megtalálható *Rendvédelmi-történeti Füzetek*, amelyek Magyarország rendvédelmi történetével foglalkozó tanulmánykötetek. A munka második részében levéltári források segítségével rekonstruálható, hogy milyen munkát végeztek az Ung vármegyében szolgálatot teljesítő csendőrök. A vonatkozó levéltári anyagok a Kárpátaljai Területi Levéltár beregszászi részlegében találhatóak. A forrásgyűjtő és feldolgozó munka részeként Ung vármegye főispáni, illetve alispáni dokumentumait is áttekintettem. A munka eredményeképp sikerült minden, Ung vármegyére vonatkozó 1881–1914 közötti forrást felkutatni.

A kutatás földrajzilag jól behatárolható térségre, Ung vármegyére koncentrált, vagyis a Magyar Királyság egyik közigazgatási egységére. A kutatási terület a történeti magyar állam észak-keleti részén terült el, határos volt északon Galíciával, délen Zemplén vármegyével, keleten Bereg vármegyével. Lakossági összetétele vegyesnek tekinthető, mivel a hegyvidéki részen elsősorban ruszin népcsoport élt, míg az alföldi részen többséget alkottak a magyarok, németek és zsidók.¹

Ismert tény, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia az 1867. évi kiegyezés eredményeképp jött létre, amely új alapokra helyezte az osztrák örökös tartományok és a Magyar Királyság közjogi viszonyát. Az uralkodó Ferenc Józsefet osztrák császárrá és magyar királlyá koronázták. A kiegyezés értelmében a kettő államalkotó nemzet között közös lett a hadügy, a külügy és azok fedezésére szolgáló pénzügy.² Ezt a három területet kivéve, szabadon irányíthatta országát az osztrák, illetve a magyar kormány, így szervezhette meg a Magyar Királyság saját rendvédelmi rendszerét és szervezetét. Ez az államigazgatási terület igen kényes kérdésnek számított, elsősorban az 1848–1849 szabadságharc leverését követő

¹ CSIKVÁRI ANTAL: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940, 75., 100.

² KOZÁRI MÓNIKA: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005, 9–18.

megtorló intézkedések miatt. Ugyanis megjelent az országban a passzív ellenállás, amely következtében Bécs több esetben a karhatalmi erőket vetett be, melyek számos esetben túlléptek hatáskörükön. Továbbá a rendvédelem megszervezését illetően a korabeli magyar politikai elit két részre szakadt. A korszak elején arról folyt a diskurzus, hogy a rendvédelmet centralista vagy municipális módon szervezzék meg. A magyar érzelmű államférfiak, politikusok és értelmiségiek egy csoportja a municipális elképzelést támogatta. Eszerint a Magyarországon kialakult hagyományoknak megfelelően az önkormányzatokat kell erősíteni és rájuk bízni a rendvédelem szervezését és vezetését. Ezzel az egyetlen probléma az volt, hogy nehezen működött volna az összehangolt munka, amely a sikeres rendvédelemnek az egyik elengedhetetlen fogaskereke.³ A másik elképzelés, amelyet a bécsi udvarhoz lojális nemesek, értelmiségiek szűk csoportja támogatott, a centralista koncepcióra épült. Központilag kialakított rendvédelemre van szükség – érveltek utóbbiak –, amelynek irányítását Bécsből vagy Budapestről végzik. A kiegyezést követően azonban fokozatosan teret nyert az utóbbi elképzelés annyi változással, hogy a korabeli magyar viszonyokhoz próbálták igazítani.⁴ Történelmi előzmény, hogy a Habsburg Birodalomban az általános közrend fenntartása érdekében 1850. január 18-án a császár rendeletet adott ki, melynek értelmében a birodalomban a rendfenntartói tevékenységet a zsandárság végezte el. Hogy mindezt jobban megerősítse, újabb rendelet kiadására került sor 1851-ben. Megalakították a Legfelsőbb Országos Rendőrhatóságot, amely felügyelte a zsandárság és rendőrség munkáját. Az új egységes irányítószerv vezetője Johann Franz Kempen von Fichtenstamm lett, aki a császár felügyelete alatt végezte a munkáját. A kiegyezésről szóló tárgyalások alatt a magyar delegációnak sikerült elérnie, hogy a császári csendőrséget feloszlassák Magyarország területén, jóllehet Erdély és a Horvát-Szlavón területek kivételt képeztek. Ezt követően a rendet vidéken a pandúrság (csendbiztosok) tartotta fent, míg városokban a városi rendőrség.⁵

A pandúrság szervezetével az egyik gond az volt, hogy minden megye a saját hatáskörébe tartotta. Emiatt munkájukat nem tudták országosan összehangolni, a központi irányítás hiánya pedig csak tovább nehezítette a sikeres bűnmegelőzés-tűnődözést. De ettől is nagyobb probléma volt, hogy a pandúrság berkein belül erősen elterjedté vált a korrupció. Szükségesnek bizonyult egy olyan testületnek a létrehozása, amely megfelelt a kor követelményeinek és kihívásainak, illetve a

³ CSAPÓ CSABA: *A magyar királyi csendőrség története 1881-1914*. Pannónia Kiadó, Budapest, 1999, 19–20.

⁴ PARÁDI JÓZSEF: *A magyar rendvédelem 1867–1914. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2017, 27. évf. 53. sz. 33–52. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIlevf_53sz_033-052.pdf (Utolsó letöltés: 2019. március 25.)

⁵ VEDŐ ATTILA: *A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881–1918. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2015, 25. évf. 43–46. sz. 170–172.

lakosság irányában egyfajta példa lehet (becsületesség, tisztelet, rend, fegyelem stb.). Az új rendvédelmi szervezet mintáját a kontinensen már jól működő csendőrség adta. A szervezet nem volt ismeretlen az országban, hiszen Erdélyben már jól kiépített rendszerben működött.⁶ Az egyetlen problémát az jelentette, hogy ezt a jól működő szisztémát át tudják-e sikeresen ültetni a magyar viszonyokra. A Magyar Királyi Csendőrséget, az 1881: II. és 1881: III. elfogadott és Ferenc József által szentesített törvények keltették életre.⁷ Bár a Magyar Királyi Csendőrség vezetése végső fokon a magyar miniszterelnök hatáskörébe tartozott, ténylegesen mégis a belügyminisztérium és honvédelmi minisztérium felügyelte közösen az új szervezet munkáját. Erre a kettős vezetésre azért volt szükség, mivel felépítését tekintve katonai szervezetre hasonlított, de a polgárjogi törvények vonatkoztak rájuk. Megjelent a tiszti hierarchia, a katonai alapon működő kiképzés stb. ugyanakkor a törvények betartatása szempontjából a polgári törvénykezés vonatkozott rá.⁸

Ahhoz, hogy megfelelő módon tudják kiépíteni a csendőrség rendszerét, szükség volt egy olyan emberre, aki megfelelő szakmai tudással rendelkezett. Ezért esett a választás Török Ferencre, aki országos csendbiztosi rangban vezette a szervezetet. Ahhoz, hogy az irányítás hatékonyan működjön, az országot felosztották hét csendőrkerületre (1. sz. melléklet). Hogy a vezetés és a parancsok végrehajtása eredményes legyen, a kerületeket tovább tagolták: csendőr szárnyparancsnokságokra, szakaszparancsnokságokra, járásparancsnokságokra, valamint csendőrőrsökre. Ung vármegye területén is megkezdődött a csendőrség szervezetének a kiépítése, melynek részeként létrehozták az VII. Ungvári szárnyparancsnokságot. Itt végezte szolgálatát parancsnokként többek között Szalay Béla főhadnagy és Pallásy Vince hadnagy. A szárnyparancsnokságokat további alegységekre, részekre bontották, s ennek megfelelően megszervezték a járási parancsnokságokat. Így jöttek létre az Ungvári, Perecsenyi, Nagykaposi, Szobránci, Nagybereznai, Uzsoki csendőrijárások (1. sz. melléklet). Mivel a csendőrség a vidéki területeken volt hivatott fenntartani és őrizni a rendet, ezért szükségszerű volt kialakítani Ung vármegye csendőrőrsi hálózatát is.⁹ Ennek megfelelően a vármegye területén a kezdeti szakaszban, amely jelen esetben az 1883–1900 közötti időszakot jelentette, összesen 12 db csendőrségi őrsöt hoztak létre (2–7. sz. melléklet). A kezdetekkor igyekeztek azokban a községekben létrehozni őrsöt, ahol jelen volt a vasút és a posta. Természetesen egy vármegyére ennyi őrs a rend maradéktalan fenntartására kevésnek bizonyult, ezért folyamatosan

⁶ VEDÓ 2015, 173–191.

⁷ Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>. (Utolsó letöltés: 2019. január 7.)

⁸ PARÁDI JÓZSEF: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2012, 39–49.

⁹ CSAPÓ 1999, 52–55.

állítottak fel új csendőrőrsöket. Ennek megfelelően 1903. június 20-án a IV. Kassai Csendőrkerületi parancsnok utasítást adott a VII. szárnyparancsnoknak. A parancs értelmében Kosztrina településen létrehoztak egy új őrsöt, amelyben öt csendőrt szállásoltak el. A község biztosított a csendőrség számára egy épületet, ahol a rendfenntartó szervek berendezkedhettek. További szervezeti átalakításokat is végrehajtottak a vármegyei csendőrség körében. Ennek eredményeként a Vinna–Bankai csendőrőrsöt áthelyezték Vámoslucska településre és a régi őrsöt már csak pihenő állomásként tartották fent.¹⁰ Előfordultak olyan esetek is, amikor egy új őrs megalakítási folyamatába egy harmadik félt is szerettek volna bevonni. Erre azért volt szükség, hogy így tudják minél jobban minimalizálni a felmerülő költségeket. 1903-ban tervben volt a Cserbina völgyében található Felső-Cserbina településen létrehozni egy állandó csendőrségi őrsöt. Erre azért volt szükség, mert a völgyben vasútépítés kezdődött. Az építkezés számos, idegen vidékről érkező munkásnak jelentett vonzó pénzkereseti lehetőséget. A megnövekedett dolgozók száma miatt folyamatosan romlott a közrend állapota. Annak érdekében, hogy megfelelően tudják garantálni a Cserbina völgy térségében élők nyugalmát, hozzáláttak a csendőrőrs kialakításához. Azonban az ehhez szükséges anyagi források korlátozottak voltak, így egyetlen megoldás jöhetett szóba, mégpedig bevonni az építést vezető Grünwald Testvérek és Schiffer Társaságot.¹¹ A megye vezetősége ezért hivatalos táviratot küldött a társaság vezetőségének. Ebben hosszasan vázolta, hogy miért lenne jó mindkét félnek az új őrs. Kiemelték, hogy a lopások száma drasztikusan megemelkedett, amely negatívan hat a helyiekre és a társaságra is. Több alkalommal az éj leple alatt fontos, a vasútépítéshez elengedhetetlen eszközt is eltulajdonítottak a tolvajok. A probléma pedig csak akkor oldódik meg, ha a Grünwald Testvérek és Schiffer Társaság anyagi segítséget nyújt a csendőrőrs létrehozásában. A várt segítség a vasúttársaság részéről azonban elmaradt. Válaszként, melyet a vármegye főispánjának küldtek, leírták, hogy nem tudnak anyagilag támogatni egy ilyen projektet. Indoklásuk szerint a vasúti szakasz építését pályázaton nyerték el, s a tenderben pedig olyan alacsony árakat tüntettek fel, hogy a vállalat az építkezés során csak minimális nyereséggel számol. Az elutasító válasz eredményeként nem teremődtek meg az anyagi feltételek az új csendőrőrs létrehozásához. Felső-Cserbina és a környező falvak lakossága ezért őrs nélkül maradt.¹² A helyzetet nehezítette továbbá, hogy a vasútépítés következtében nagyszámú roma munkások is érkeztek. A munkához való viszonyuk miatt azonban hamar munkanélkülivé váltak. Mivel messze voltak otthonuktól, így más pénzkeresési lehetőség után kellett nézniük. Bandába szerveződve éjszaka járták a közeli falvakat és kisebb-nagyobb

¹⁰ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), 7. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 11–12., 18. lap

¹¹ Korabeli források szerint, egy vállalat volt, amely vasútépítéssel foglalkozott.

¹² Uo. 4. lap.

bűncselekményeket követtek el, például lopásokat. Az érintett községek vezetői a csendőrséghez fordultak.¹³ A rendfenntartók gyors beavatkozásának köszönhetően tíz személyt tartóztattak le, s az őrre kísérésük után átadták őket a Nagybereznai Járási Bíróságnak. A bírói ítélet értelmében a letartóztatott személyeket végül kiutasították Ung vármegye területéről. Hogy biztosak legyenek abban, hogy a roma férfiak elhagyták a vármegye területét, elrendelték a csendőri kíséretet is a megye határáig.¹⁴

A csendőrség számára fontos volt a pihenőhelyek kialakítása a hozzájuk tartozó községekben. Mivel szolgálati idejük alatt több kilométert is megtettek gyalog, ezért tartottak rövidebb-hosszabb pihenőket. Az ilyen pihenőállomásokat nem akárhol és akármilyen körülmények között alakíthatták ki a községek, s minden esetben szigorú szabályoknak kellett megfelelniük. Például a csendőrségi pihenőhelyeknek messze kellett lenniük a kocsmáktól és a bordélyoktól. Az előírt körülményeknek nem minden település tudott eleget tenni, ezért számos alkalommal konfliktus alakult ki a járási csendőrparancsnokság és a helyi előjárók között. Legtöbb esetben nézeteltéréseiket sikerült egymás között elrendezni, voltak azonban olyan esetek, amikor már a kerületi parancsnok fordult hivatalos panasszal Ung vármegye főispánjához. Az egyik ilyen esetben a csendőrségi előjáró levelében sérelmezte, hogy beosztottjainak sok esetben egy „odúban” kell pihenniük, amelynek higiéniai körülményei sem a legoptimálisabbak. Erre a hivatalos panasztételre azért volt szükség, mivel helyi szinten a községek vezetőitől és a járási bíróktól is csak ígéreteket kaptak, megoldást viszont nem. Miután az alispán és a főispán alaposan tanulmányozta a problémát, nekiláttak a megoldásának. Elsősorban kötelezték az érintett községeket, hogy alakítsanak ki egy megfelelő pihenőszobát a csendőrség számára. Abban az esetben, ha nincs erre a célra megfelelő helyiség, akkor lássanak neki egy új épület felépítésének. Elsőként Szürte¹⁵ község látott neki az utasítások teljesítésének. Összehívtak egy rendkívüli közgyűlést, ahol a helyi polgármester mellett megjelentek a képviselői testület tagjai is. Az erről készült jegyzőkönyv tartalma szerint a község a csendőrök számára felajánlott egy szobahelyiséget. Mivel eddig vendégszobaként használták ezért nem rendelkezett megfelelő bútorzattal. Viszont a helyiség annyiban jó választás volt, hogy messze volt a helyi kocsmától, amely az előírásoknak egyik alapkövetelménye volt.¹⁶ Nem minden községben sikerült megoldani ilyen gördülékenyen és hamar a pihenőhelyek problémáját. Ez történt Tégláson¹⁷ is, ahol éles vita bontakozott ki a témával kapcsolatban. A rendkívüli

¹³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 21–22. lap

¹⁴ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság, Budapest, 1888, 143.

¹⁵ SZÜRTE: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Сюрте*.

¹⁶ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 1–2. lap

¹⁷ TÉGLÁS: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Тієлєсау*.

közgyűlést Magyar Mihály falubíró nyitotta meg. Felolvasásra került a megjelent képviselők névsora és ismertette a napirendi pontokat. Karpunecz Emanuel képviselő felszólalásra kért engedélyt. Beszédében felhívta arra a figyelmet, hogy a község területén nincs megfelelő épület vagy hely erre a célra. Kiemelte további problémaként, hogy a község anyagi forrásai korlátozottak. Indoklása szerint, már így is nagy terheket cipel magával Téglás, és az új projekt következtében a helyzet aggasztó lenne. Megoldásként felvázolta, hogy a község és a vármegye közösen építsen fel egy lakóházat, amelyben a megpihenni vágyó csendőröket el tudják a későbbiekben szállásolni. A felszólalás után a közgyűlés vitára bocsájtotta a javaslatot. Megállapodásra jutottak, és a terv részleteiről tájékoztatták Ung vármegye főispánját. Világossá vált az ispán számára is, hogy Téglás egymaga nem tud eleget tenni a csendőrség kérésének. Megoldásként pedig elfogadta a számára benyújtott javaslatot, így a terhek 50–50%-ban oszlottak meg.¹⁸ A fennmaradt források alapján csendőrségi pihenőket hoztak létre továbbá: Dobóruszka¹⁹, Palágykomoróc²⁰, Kíszszelmenc²¹, Nagyszelmenc²², Sislóc²³ településeken.

A Magyar Királyi Csendőrség feladata volt, hogy rendvédelmi teendőket lásson el a Magyar Királyság vidéki területein. 1881 előtt ezt a feladatot a pandúrság látta el. A szervezet munkájával kapcsolatban több probléma is felmerült. Először is, gondot jelentett, hogy minden megye a saját hatáskörébe végezte el a pandúrság irányítását. Emiatt munkájukat nem tudták országos összhangba végezni, a központi irányítás hiánya pedig csak tovább nehezítette a sikeres bűnmegelőzést-bűnüldözést. További probléma volt a szervezettel, hogy berkein belül megjelent a korrupció, amely rányomta a bélyegét a munkavégzésükre. Annak érdekében, hogy véget vessenek a közbiztonság folyamatos romlásának, a pandúrság vidéki munkáját a csendőrség váltotta fel. A pandúrsággal szemben megjelent sztereotípiák következtében a csendőrség szervezetének vezetői komoly célokat tűztek ki. A legfontosabb alappilléreknek tekintették a rend, becsület és tisztesség fogalmait. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a szervezetben szolgálatot teljesítőknek erkölcsileg tiszta életet kellett élniük. Kerülniük kellett a szerencsejátékokat, az alkoholt, illetve a kétes hírnevű személyeket. Mindezekről azt remélték, hogy teljesítésük esetén a csendőrség el tudja nyerni az emberek tiszteletét és megbecsülését.

A csendőrség megfelelő működése érdekében teljesen be kellett szüntetni az addig működő rendvédelmi szervek munkáját. A belügyminiszter rendeletben tette lehetővé, hogy azok a személyek, akik szeretnének továbbszolgálni, megtehetik,

¹⁸ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 21. ügyirat, 10. lap

¹⁹ DOBÓRUSZKA: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Ruská*.

²⁰ PALÁGYKOMORÓC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Паладь Комарієви*.

²¹ KÍSSZELMENC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Мали Селменци*.

²² NAGYSZELMENC: Szlovákia, Kassai kerület, Nagymihályi járás, szlovákul: *Vel'ké Slemence*.

²³ SISLÓC: Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, ukránul: *Шушнієви*.

de már a csendőrség kötelékében. A probléma ezzel csak az volt, hogy azokat, akik szerettek volna átmenni az új testületbe, csupán közlegényi beosztásba vették fel. Ez az adott személyre nézve nagyon kedvezőtlen volt, különösen, ha a katonai szolgálatot tisztii ranggal fejezte be. Erre a megoldást egy öthetes tisztii képzés jelentette, amely során a részt vevő személyek hadnagyi rangot kaptak és csendőr pályafutásukat is így kezdhették meg.²⁴ Ung vármegyében is voltak olyan személyek, akik éltek a lehetőséggel és részt vettek a csendőrtisztii képzésen. Például Gálfi János és Cserminszy Ede, mindketten csendbiztosként szolgáltak. Cserminszy Ede Ung vármegyében született, Dubróka községben, 1832. május 2-án, Nagykaposon szolgált, nős és kétgyermekes édesapa volt. Anyanyelve magyar volt, de folyékonyan beszélt németül és szlovákul is. Hivatását jól végezte, melyet megerősített a nagykaposi járási szolgabíró által írt erkölcsi bizonyítványa: *„Járásom területe az egyik legnagyobb a vármegyében. Cserminszy Endre, mint rend és csendbiztos tevékenykedett. Megállta a helyét, több kihívással is szembe nézett. Olyan problémák között állta meg a helyét, mint: tifusz, kolera járványok, marhavész, rablások és betörések kinyomozása. A járás összes lakosa büszke arra, hogy Cserminszy Endre itt szolgált.”*²⁵ Jelentkezésükkel egyetlen probléma akadt, hogy a tanfolyam már egy hete megkezdődött. Amikor tudomásukra jutott, segítségért a főispánhoz fordultak. Problémájukat meghallgatva ígéretet kaptak a vármegye vezetőjétől, hogy minden lehetséges módon segítséget fog nyújtani. A főispán hamar levélváltásba kezdett a Magyar Királyi Belügyminiszterrel és a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszterrel. A levelezés eredményesen zárult, mivel Gálfi Jánost és Cserminszy Edét tanfolyam közben felvették, de a lemaradásukat önszorgalommal kellett behozniuk.²⁶ Az ilyen esetek elkerülése érdekében az országos csendőrbiztos nyomtatványokat küldött szét minden kerületi szárny- és járásparancsnoknak, hogy írják össze azokat a személyeket, akik szeretnének a tanfolyamon részt venni.²⁷ Voltak olyanok, akik szerettek volna a csendőrségben szolgálni, de koruk és egészségi állapotuk nem tette lehetővé. Ilyen esetekre biztosított a belügyminisztérium végkielégítést a számukra. Soltész Tivadarral is ez történt, akinek egészségi állapota nem felelt meg azoknak a kritériumoknak, amelyet a csendőrség szervezete támasztott. Hivatalos levélben értesítették és tájékoztatták, hogy 500 Ft végkielégítésben részesítik. A csendőrség vezetősége igyekezett fokozatosan növelni a testület létszámát.

A szervezet és az állomány kialakítását követően megkezdhette munkáját a Magyar Királyi Csendőrség Ung vármegyében is. Az új testület hatásköre széles skálán mozgott, mivel munkájukhoz tartoztak a megfigyelések, a letartóztatások, a körözések stb. A vármegye területén számos népcsoport élt, köztük magyarok,

²⁴ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 68. ügyirat, 3. lap

²⁵ Uo. 67. lap

²⁶ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 68. ügyirat, 9. lap

²⁷ Uo. 10. lap

ruszinok és zsidók. Ennek a színes etnikai összetételnek köszönhetően a helyi rendvédelmi szerveknek a munkája bizonyos fokig kibővült. A vármegye területén az egyik legnagyobb veszélyt a cári orosz propaganda jelentette. Mivel a ruszin nép szláv eredetű volt, ezért egyes tagjai szimpatizáltak az Oroszországból kiinduló pánszláv törekvésekkel. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a vármegye térségében a ruszin nép a többi helyi népcsoporthoz képest életszínvonal terén hátrányos helyzetben volt.²⁸ Ezért sem meglepő, hogy az Ung vármegyéből elvándorolt személyek döntő többsége ruszin nemzetiségű volt: egyes korabeli statisztikai adatok alapján az országból kivándorlók 4,5%-át a helyi ruszin lakosság tette ki.²⁹ Mivel a kivándorlás fő kiváltó okát a rossz gazdasági körülmények és a tömeges szegénység jelentette, a helyi és az országos közéleti vezetők részéről felmerült annak az igénye, hogy hozzá kellett látni ezeknek a problémáknak a megoldásához. 1896-ban került sor Firczak Gyula görögkatolikus püspök és Bánffy Dezső miniszter közötti titkos megbeszélésére,³⁰ melynek fő témáját az elmaradott hegyvidéken élő emberek megsegítése és az infrastruktúra fejlesztése képezte. A megbeszélés eredményeként megbízást kapott Egán Ede, hogy a problémát az állam képviselőjeként tudásához mérten a legmegfelelőbbben orvosolja. Maga a kormány megbízott is ellátogatott a vármegye hegyvidéki részeire, hogy saját tapasztalatai alapján tudja megírni hivatalos jelentését a kormánynak.³¹ Beszámolójában négy kritikus pontot emelt ki. Az első a földek aránytalan megosztása, amely miatt az értékes, termőtalaj a nagybirtokosok tulajdonában volt. Továbbá hiányzik a vidékről az iparnak a jelenléte. Azonban legjobban nem ez aggasztotta Egán Edét, hanem a mindent átszövő korrupció, az alkoholizmus és az uzsora jelenléte. Megítélése szerint a ruszinság körében nagymértékben jelen volt a pálinkafogyasztás. Ezt kihasználva egyre több kocsmát nyitottak a Galíciából áttelepült zsidók. Sok esetben, amikor nem volt a helyi lakosságnak pénze a további italozásra, uzsora formájában a kocsmatulajdonosok kölcsönt adtak és létrejött egy hosszú ideig tartó adósságcsapda. Ezeknek a távolról sem kielégítő körülményeknek a következtében egy hatalmas kivándorlási hullám vette kezdetét. Voltak, akik legális úton hagyták el a vármegye és az ország területét, azonban az elvándoroltak többsége pénzhiány miatt az illegális utat választotta. Megjelentek olyan személyek és csoportok, akik már-már hivatásszerűen üzték az embercsempészetet. Végeredményben Ung vármegye

²⁸ GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Ungvár–Beregszász, 2007, 44–49.

²⁹ MAYER MÁRIA: *Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. Történelmi Szemle*, 1971, 14. évf. 1–2. sz. 106–133. http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/mayer_parasztmozgalom_sikzmatikus.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)

³⁰ MAROSI ISTVÁN: *Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. Athanasiana*, 2013, 36, 153–174. http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)

³¹ MAYER 1971

csendőrségére hárult az a feladat, hogy felkutassa, letartóztassa és felszámolja azokat a csoportokat, amelyek az állam alkotta törvényeket és szabályokat megkerülve akarták kicsempészni a megye területéről az embereket. Első lépésként igyekezett a csendőrség azokat az agitátorokat és „toborzókat” letartóztatni, akik a vármegye területén éltek. Besúgóhálózatuk segítségével, hamar eredményeket tudtak elérni, hiszen Grümberger János és Simecz János Ungdaróczi lakosokat letartóztatták embercsempészet vádjával. A történet háttéréhez tartozik, hogy a helyi csendőrörshöz névtelen bejelentés érkezett, miszerint a fenti férfiak arról meséltek, hogy a tengerentúlon mennyivel jobb és szebb az élet, mint idehaza.³² A beszélgetés során pedig arra tettek utalásokat, hogy ha valaki úgy dönt és szeretne utazni, akkor ők tudnak neki ebben segíteni. A névtelen bejelentésben szerepelt egy érdekes helyszín is. Ez volt a szúnyogerdő. A levélben hosszasan elmesélte a bejelentő, hogy azok a személyek, akik az utazás mellett döntöttek, egy megadott időben a szúnyogerdőben kellett gyülekezniük. Ezt követően pedig elindultak Galícia irányába. A névtelen levél alapján a helyi csendőrség meg is kezdte a nyomozáshoz szükséges előkészületeket. Besúgóik segítségével információkat gyűjtöttek elsősorban arról a két férfiről, akik toborozták az embereket. A letartóztatási eljárás megindításához azonban tanúkra vagy beszervezett személyekre volt szükség. A szerencsének is köszönhetően az egyik csendőrségi besúgó éppen a kocsmában ült, amikor egy érdekes beszélgetésre lett figyelmes. Timkó György és ifj. Timkó György arról beszélt, hogy mennyire megváltozik majd az életük, amikor kimennek Amerikába.³³ A csendőrség, amint megkapta az információt, azonnal kihallgatásra vitte a két férfit az ungdaróci csendőrörshöz. Több órán keresztül zajlott a beszélgetés, amely során a csendőrök igyekeztek minél több információt kihúzni a gyanúsítottakból. Végül az idősebb Timkó György bevallotta, hogy a nehéz anyagi körülmények miatt szeretnék volna elhagyni az országot. De mivel nem rendelkeztek a megfelelő anyagi tőkével, amennyi egy ilyen utazáshoz szükséges, illegálisan akarták megoldani az utazást. Ekkor fordultak Grümberger Jánoshoz és Simecz Jánoshoz, akik több helybelinek és a szomszédos településen élőknek is segítettek már ilyen téren. A vallomásból kiderült, hogy valóban a szúnyogerdőben kellett volna gyülekezniük, és onnan gyalog, éjszaka, a csendőrségi őrzásokat megkerülve tovább haladni Galíciába. A tanúvallomás feljegyzését követően elrendelték az embercsempészek letartóztatását, az ügyet pedig továbbították a Szobránci Járási Bírósághoz.³⁴

Nem minden esetben kellett ilyen széles körű nyomozómunkát végeznie a csendőrségnek. Előfordultak olyan esetek is, mikor csak egy kis ravaszágra és szerencsére volt szükségük. Így történt ez Vinna községben is, ahol megszaporodtak

³² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 4. lap

³³ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 5. lap

³⁴ Uo. 6–7. lap

a lakossági bejelentések. A lakosok beszámolója szerint az éjszakai órákban kisebb-nagyobb csoportok járják a helyi vidéket. A helybeliek kíváncsiak lettek arra, kik ezek az emberek és hová tartanak. Többször próbáltak beszélgetést kezdeményezni, ám a csoport tagjai nem akartak szóba állni velük. Számos kitérő válasz után a lakosok bejelentették a csendőrségen, hogy mit tapasztaltak. A helyi rendvédelmi szervek előljárói az eset előtt érthetetlenül álltak, mivel a járőrök nem számoltak be ilyen esetről. Megkezdtek a bejelentések vizsgálatát és érdekes dologra lettek figyelmesek. Azok a helyszínek, amelyeken a lakosok észlelték a csoportokat, nem tartozott a csendőrség járőrútjához. A sikeres rajtaütés érdekében a csendőrség cselhez folyamodott. Első lépésben létrehozta egy alternatív járőrszolgálatot azokon az útszakaszokon, ahol észlelték a csempészeket. A tervet siker koronázta, hiszen 1910. december 20-án az egyik járőrszolgálatnak sikerült rajtaütnie a csempészeken. A szolgálati beszámoló alapján a csendőrök elbújtak, amikor arra lettek figyelmesek, hogy egy 10–15 fős csoport közeledik feléjük. Miután kellően közel kerültek a csoporthoz, váratlanul előugrottak rejtekhelyükről. Igazoltatni szerették volna a csoportot, de annak egyes tagjai befutottak az erdőbe. Emiatt a csendőröknek figyelmeztető lövéseket kellett leadniuk. Az akció végén 8 személyt igazoltattak, akik elmesélték, hogy illegálisan akarták elhagyni az országot, és Amerikába jutni.³⁵

A vármegye területén nemcsak a helyi és a galíciai embercsempészek okoztak problémákat. Előfordult olyan eset is, amikor már az Amerikai Egyesült Államokba kiszökött Ung vármegyei lakosok döntöttek úgy, hogy hazatérnek és beállnak csempészeknek. Ezt tette Markovics Juda és Markovics Máris is. Tervükre akkor derült fény, amikor ismeretlen „jóakaró” részletesen beszámolt nemcsak a Markovics pár jövőbeli tervéről, hanem azokról a tetteikről, amelyet az óceánon túl követtek el. A névtelen bejelentő részletesen ismertette, hogy a házaspár illegálisan jutott ki az Amerikai Egyesült Államokba és Mississippi államban található Jackson városában telepedtek le. Mivel munkát nem tudtak szerezni maguknak, beálltak lótolvajoknak, de hamar börtönbe is kerültek. Bírósági ítéletük előtt sikeres szökést hajtottak végre, és barátaik, ismerőseik elmondása alapján hazatérést fontolgattak Ung vármegyébe. Az Ungdaróci csendőrség a névtelen bejelentés után ellenőrizte, hogy a község területén lakott ezen a néven házaspár.³⁶ Rövid vizsgálat után sikerült kideríteni, hogy édesapjuk, Markovics László még mindig a község területén élt. A csendőrség megkezdte a puhatolózást az édesapánál, és érdekes információkat tudtak meg. Markovics László elmesélte, hogy pár nappal ezelőtt két ismeretlen férfi kereste fiát, Markovics Márist. Arról érdeklődtek, hogy mikor jönnek haza, és hogy nem hagytak-e nekik valamilyen levelet. Ezeknek az információknak a birtokában a csendőrség megkezdhette

³⁵ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1838. ügyirat, 11. lap

³⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 130. ügyirat, 16–18. lap

nyomozómunkáját. Első lépésként elrendelték a két ismeretlen férfi kihallgatását. A csendőrörsön bevallották, hogy kapcsolatban álltak Markovics Márisal, azonban az összeköttetés több hete megszakadt. Mivel nem tudták, hogy hogyan lépjenek kapcsolatba barátjukkal, elhatározták, hogy felkeresik annak szüleit. Vallomásukból nem derült ki, hogy pontosan milyen kapcsolatban is álltak egymással, ezért terhelő bizonyítékok hiányában a csendőrségnek szabadon kellett őket engednie. Egyetlen dolog, amit tehettek a rendvédelmi szervek az ügy megoldása érdekében, hogy elrendeltek egy körözést Ung vármegye területére. A személyleírásokat és a fontosabb adatokat szétküldték az összes csendőrös számára. A körözés azonban eredménytelenül zárult, mivel a megye csendőrsége nem bukkant a házaspár nyomára.³⁷

Ung vármegye csendőrségének kiterjedt és jól működő besúgóhálózata volt. Ennek köszönhetően a Perecsenyi járás csendőrsége több olyan személyt leplezett le, akik illegálisan akartak emigrálni. Egy névtelen bejelentés szerint Polis Pálné birtokába került egy Amerikába szóló hajójegy. Mivel a házkutatás bizonyítékok hiányában nem volt lehetséges, ezért a csendőrök figyeltek és vártak. Egy hét megfigyelés után Polis Pálné elindult a vasútállomásra. Miután felszállt a vonatra, a csendőrök rutinellenőrzésként igazoltatták. Mivel nem volt hajlandó elmondani, hogy hová utazik ezért a csendőrök bekísérték az örsre. Ott a kihallgatási jegyzőkönyv szerint bevallotta, hogy Hamburgba szeretett volna utazni, onnan pedig hajóra akart szállni. Arra a kérdésre, hogy honnan szerezte a hajójegyet, nem válaszolt.³⁸

A nagymértékű embercsempészet próbára tette a csendőrség képességeit, ugyanis személyi állományuk kapacitása csupán a közrend fenntartására volt méretezve. Az embercsempészek tudatában voltak ennek, ezért olyan útszakaszokat választottak, amelyek távol voltak a csendőrrjárőröktől. Ez az új helyzet arra készítette az Ung vármegyei csendőrséget, hogy sok esetben megkettőzött számban küldjenek ki szolgálatba járőröket. Az egyik csapat az előírt útszakaszon végezte a szolgálatot, a másik csapat a rejtett és nehezen járható mezei és erdei utakat járta. Erre a megfeszített munkatempóra hívta fel a figyelmét az ungvári járási csendőrparancsnok is a kassai feletteseinek. Levelében arra kérte a parancsnokot, hogy Ung vármegyébe több csendőrt vezényeljenek. Mivel harcot folytatnak az illegális embercsempészekkel, nem marad elegendő csendőr a helyi közrend fenntartására.³⁹ A csendőrségi létszám növelése nem volt egyedi kérés volt. Verbóc község csendőrparancsnoka is arra kérte feletteseit, hogy erősítsék meg a csendőrségi állomány létszámát. Ennek indoka, hogy Verbóc-Nagymihály közötti szakaszon, megnőtt az illegális embercsempészet. A probléma megoldására az ország több részéről tizenöt csendőrt vezényeltek

³⁷ Uo. 19. lap

³⁸ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1089. ügyirat, 1. lap

³⁹ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 1125. ügyirat, 6. lap

át, akiknek egyetlen feladatuk az lett, hogy megfékezzék az embercsempész-hálózatot.⁴⁰ Létszámihiányra hívta fel a figyelmet Csap község csendőrparancsnoka is. Kérvényezte a szárnyparancsnokságon, hogy a helyőrséget bővítsék legalább kilenc főre.⁴¹ Igénylése szintén nem volt alaptalan, mivel több kisebb lopási ügyet kellett megoldaniuk a vasútállomás környékén. Ilyen bűncselekmény történt 1895-ben. Kis Tárhányi Lajos helyi lakos lopás áldozata lett, miközben az érkező vonatot várta. Várakozás közben zsebéből egy arra járó roma férfi eltulajdonította a pénztárcáját. A rablás nem végződött sikerrel, mivel a tolvaj ügyetlen volt, földre ejtette a pénzzel teli tárcát, és elfutott a tetthelyről. Kis Tárhányi Lajos ezt látva odarohant az éppen szolgálatot teljesítő csendőrökhöz. A rendvédelmi szervek gyors intézkedésének köszönhetően megállították az induló szerelvényeket, átkutatták a vagonokat a tettes után. Végül elfogták a tolvajt és a csapi csendőrsre vitték. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint az elkövetőt Varga Sándornak hívták, 35 éves, nő és 4 gyermek édesapja volt. Vallomása alapján ő nem ellopta a sértett tárcáját, hanem pont az ellenkezője történt. Ugyanis Kis Tárhányi Lajos megsajnálta őt, hogy milyen nehéz körülmények között neveli gyermekeit és pusztá keresztényi szeretetből adta oda neki a tárcáját. A kihallgatást követően a gyanúsítottat átszállították a Nagykaposi Járási Bíróságra.⁴²

A ruszinság körében számos radikális hangvételű csoport alakult és hozzájuk köthető írások jelentek meg. Ezek élesen ostorozták a fennálló társadalmi problémákat, illetve felemelték szavukat a szegénységben élő ruszin nép védelme érdekében. Mindezek a közigazgatási szervek egyértelmű veszélyforrásként kezelték, amely sokszor a lázítás határát súrolta. Annak érdekében, hogy Ung vármegye ne legyen kitéve az ilyen propagandának, a csendőrséget vetették be, melynek fő feladata a megelőzés és leleplezés lett. Fokozottan figyelemmel kísérték azokat a szervezeteket, amelyeket helyben hoztak létre. Ilyen volt az Ung vármegyében megalakult Szent Bazil Társaság is. A társaság egy görögkatolikus vallású szervezet volt, melynek tagjai időnként összegyűltek, megemlékezéseket és miséket tartottak. Félő volt, hogy tevékenységükkel propagandát folytathatnak a helyi ruszinság köreiből. A hegyvidéki területen élő népcsoport döntő többsége követte ezt a vallási irányzatot. A vármegyei szervek tartottak az új társaságtól, mert félték, hogy az agitációnak jó táptalaja lesz a ruszinság, mivel a népcsoport értelmiségét a vallási vezetők alkották. Az 1883-ban érkezett parancs szerint az Ungvári és Nagybereznai járások csendőrségének figyelemmel kell kísérniük a társaság tevékenységét, spionok, beépített ügynökök segítségével pedig információkat kellett gyűjteni róla. A megfigyelés 1884. május 12-én zárult le, amikor Ung vármegye főispánja hivatalos értesítést küldött a Magyar Királyi

⁴⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 586. ügyirat, 4. lap

⁴¹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 120. ügyirat, 5–7. lap

⁴² KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 69. ügyirat, 8. lap

Belügyminiszternek. A dokumentumban leírta, hogy a Szent Bazil Társulat semmilyen államellenes tevékenységet nem folytat, és tevékenységük kizárólag a vallási hagyományok és kultúra ápolására korlátozódik. Így ebben az esetben a félelem és a csendőrség mozgósítása túlzott reakciónak bizonyult. A főispán emellett csatolta a csendőrség által leírt nyomozati jegyzőkönyvet is.⁴³

A titkos társaságokkal párhuzamosan a helyi rendvédelmi szerveknek fokozott figyelemmel kellett követniük az illegális propagandadokumentumokat. Attól tartva, hogy egyes művekben olyan kritikákat fogalmaznak meg a fennálló hatalommal szemben, amely táptalaja lehet későbbi zavargásoknak vagy akár forradalmi megmozdulásoknak. A helyi csendőrségnek ezért arra kellett törekednie, hogy a vármegye területén ezeket az írásokat felkutassák, szerzőiket pedig letartóztassák. Ilyen veszélyes műre hívta fel gróf Török József Ung vármegyei főispán figyelmét a vallási és közoktatási magyar királyi miniszter is. Levelében kifejtette a miniszter, hogy Bécsben feltételezések szerint 1888-ban nyomtatásra került egy orosz vallási emlékkönyv.⁴⁴ A kiadvány *Emlékkönyvecske az orosz nép megkeresztelésére kilencedik század évfordulója alkalmából* címmel jelent meg. Szerzője Kupcsanko Gergely, aki orosz szimpátiájáról volt híres. A könyv azért is tűnt veszélyesnek, mert nem pusztán a megkeresztelkedés történelmi jelentőségével foglalkozott. A szerző nagyobb hangsúlyt fektetett a cárok dicső és nemes tetteire, mint a kereszténység felvételére. A miniszter továbbá felhívta a megye vezetőjének a figyelmét arra, hogy amennyiben a könyv elterjed a ruszinság, illetve vallási vezetőiknek körében, annak rendvédelmi kockázatai lehetnek.⁴⁵ A főispán ennek tudatában a megye területén az összes járási csendőrparancsnokságnak hivatalos értesítést küldött. A csendőrség nekilátott a probléma megoldásának. Első lépésben szétküldték az összes csendőrőrs számára a parancsot, hogy kutassák fel, kinél van ilyen emlékkönyv. Abban az esetben pedig, ha megtalálják, a tulajdonosát azonnal tartóztassák le és szállítsák a legközelebbi csendőrőrsre. Hosszas nyomozás vette kezdetét Ung vármegyében, ami azonban eredményt nem hozott. Találtak ugyan tiltott könyveket, de nem azokat, amelyeket kerestek. A prercsenyi csendőrség 12 db képes könyvet foglalt le *Orosznép* címmel.⁴⁶ A nyomozás eredményei ismét rávilágítottak arra, hogy a csendőrség létszáma nem elegendő ilyen pluszfeladatokra. Ebbéli panaszának adott hangot a nagybereznai járásparancsnok is. Hivatalos levelében javaslatot tett arra, hogy területén, azokban a falvakban, ahol ruszin többség van, a csendőrség jelenlétét erősítsék meg.⁴⁷ Mivel a hegyvidéken élő népcsoport – tette hozzá – egy zárt közösséget alkot, idegeneket nagyon nehezen fogadnak bizalmukba. Éppen

⁴³ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 77. ügyirat, 12–16. lap

⁴⁴ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 138. ügyirat, 1. lap

⁴⁵ Uo. 2. lap

⁴⁶ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 305. ügyirat, 12–16. lap

⁴⁷ Uo. 1–3. lap

ezért ezekben a falvakban a csendőrség nem tud megfelelő méretű besúgóhálózatot kiépíteni. A bereznai csendőrparancsnok ezért egy javaslatot fogalmazott meg, s azt kérte, hogy a már meglévő, úgynevezett hegyvidéki részeken a hatfős őrsök létszámát emeljék meg minimum tízre.

Ung vármegye területét a tárgyalt időszakban számos magas rangú kormányzati tisztségviselő, katonai személy tisztelte meg jelenlétével. Viszont 1888-ban egy különleges vendég is a megyébe látogatott: az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse, Rudolf főherceg. A látogatásra azért került sor, mert szeretne volna szemügyre venni a megye területén állomásozó gyalogsági egységeket, melyről hivatalos értesítést kapott a vármegye főispánja. A tájékoztatás szerint a trónörökös Ungvárra érkezik és Széchenyi Gábor grófnál fog megszállni. Ideiglenes szállásáról pedig tovább utazik Turja-Remetére,⁴⁸ hogy szemügyre vegye a katonai alakulatokat. A megye csendőrségének volt a feladata, hogy a helyi lakosokat megakadályozzák az ünnepségek, köszöntések spontán szervezésében. Félő volt ugyanis, hogy az ünneplők között olyan személyek is megbújhatnak, akik merényletet szeretnének elkövetni a trónörökös ellen. További feladatként jelölték meg, hogy Ungvár és Turja-Remete között minden hidat, átkelőt és kereszteződést vizsgáljanak át és maradjanak a helyszínen addig, amíg Rudolf trónörökös és kísérete átvonul. Ez a munka különösen megterhelő lehetett a csendőrség számára, mivel a közrend fenntartásának rovására vezényelték át a rendfenntartókat.⁴⁹

A csendőrségnek az embercsempészet, az illegális társaságok és a propaganda röpiratok elleni harccal párhuzamosan más, hétköznapiak tűnő, helyi ügyekkel is foglalkozniuk kellett, mint például a cselédszökés. Szegény családoknál egyik pénzkeresési forma volt, hogy fiú/lány gyermekeiket gazdag családokhoz szegődtették el szolgálónak. Voltak, ahol jó sorsuk volt, de voltak olyan házak is ahol keményen bántak velük. A bántalmazás mellett fontos tényező volt a honvágy, amelyet egyes szolgálók le tudtak győzni magukban, míg mások nem. Amikor a család, rokonok, barátok hiánya győzött, akkor sok esetben a cselédek hazaszöktek szolgálói helyükről. Ilyen eset történt Lipóc községben is, amikor Tóth Rozália hazaszökött szüleihez Téglás községbe. Elfogását a csendőrség a szerencsének köszönhette, derült ki Földesi József és Vizler József csendőrök által írt szolgálati jelentésből.⁵⁰ A két csendőr járőrszolgálatot teljesített, amikor arra lettek figyelmesek, hogy egy fiatal nő és egy idősebb férfi közeledik hozzájuk. A járőröknek ez gyanús lett és igazoltatták őket. Ekkor derült ki, hogy a hölgyet Tóth Rozáliának hívják, és körözés alatt áll. Mivel körözött személyről volt szó, a csendőrök bekísérték őket a legközelebbi őrsre. Rozália vallomása szerint azért szökött meg, mert nagyon hiányoztak a szülei, illetve öt testvére. Ám mivel

⁴⁸ Ukrajna, Kárpátalja, Perecsenyi járás, *Typ'i Pememu*.

⁴⁹ KTÁL, 4. Fond, 1. opisz, 118. ügyirat, 1–6. lap

⁵⁰ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 911. ügyirat, 1–2. lap

édesapja nem örült hazatértének, vissza akarta kísérni Lipócra. A jegyzőkönyv felvételét követően az őrs vezetője elrendelte, hogy következő nap az apát és a lányát csendőrségi kísérettel ültessék fel a Lipóc felé tartó mozdonyra. Megérkezésükkor a helyi csendőrség képviselői fogadták Tóth Rozáliát.⁵¹ Ung vármegye csendőrsége számára nem volt idegen az ilyen cselédszökési ügyeknek a megoldása. Több esetben sikeresen kézre kerítették a szökevényeket. Sikeres akcióról számolt be a 44. számú turja-remetei csendőrőrs parancsnoka is. A helyi csendőrök elfogták a szökésben lévő Szviszták Ibolyát. Bachleda András a 43. számú fenyvesvölgyi csendőrőrs parancsnoka is beszámol arról, hogy a helyi rendvédelmi szerveknek sikerült elfogniuk Csobák Mária szökött cselédet.⁵²

A jól kiépített csendőrségi hálózatnak köszönhetően az ország területén működő parancsnokságok, szárnyparancsnokságok koordinálni tudták munkájukat. Mivel a bűnelkövetők menekültek, számolni lehetett azzal, hogy az ország bármelyik pontján felbukkannak. Ezért egy-egy esetben országos szintű körözést adtak ki, amely minden csendőrőrsre érvényes volt. Ilyen eset volt, amikor Ugocsa vármegye rendvédelmi szervei azzal a kéréssel fordultak Ung megyei kollégáikhoz, hogy Kiss Péter ellen adjanak ki körözést. A körözésben szereplő indokként leírták, hogy a gyanúsított Tiszakeresztúrtban dolgozott mint kondás, azonban egyik este nyomtalanul eltűnt. Eltűnésének okát az adta, hogy hajnalban betört a helyi kocsmába, és ott eltulajdonított néhány üveg szeszes italt. Az ugocsai rendőrség feltevése szerint elképzelhető volt, hogy Ung vármegyébe menekült, és ott a hegyvidéki területen rejtőzködött el. A körözés megérkezése után, tájékoztattak minden helyi őrsöt, és személyleírást is kaptak: született Kéres község, 40 éves. Arca barna, kis barna bajusza van, haja fekete, orra pisze, szeme kék. Eltűnése estéjén barna inget és kalapot viselt.⁵³ Hamar megindult a körözés és kutatás. Alapos és hosszan tartó nyomozást indítottak az ungi csendőrök, melynek eredményeként a Nagybrenznai járásban sikerült egy halvány nyomra bukkanniuk. Orosz-Mocsár községben a leírt személyhez hasonló emberről kaptak hírt. A helyi lakosok azért emlékeztek a körözés alatt álló személyre, mert idegenként érkezett hozzájuk és élénken kérdezősködött arról, hogy milyen úton vagy ösvényen tudna minél hamarabb eljutni a Kárpátok másik oldalára. Ez arra engedett következtetni, hogy nem rejtőzködni szeretne, hanem egyenesen elmenekülni. Egy irány volt elképzelhető: Galícia. Mivel több információ nem derült ki, a nyomozási jelentést elküldték Ugocsa vármegye csendőrségének.⁵⁴

Ung vármegyében a csendőrségnek nemcsak a bűnözőkkel kellett felvenni a harcot, hanem a betegségekkel is. Olyan betegséggel, mint a száj- és körömfájás, ami többek között a Nagybrenznai járásban található Viska községben tört ki. A

⁵¹ Uo. 3. lap

⁵² Uo. 20. lap

⁵³ Uo. 19–22. lap

⁵⁴ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 73. ügyirat, 24–66. lap

betegség az állatok közt terjedt el, ragályos, és több esetben halállal végződött. A vírus elsősorban a szarvasmarhára, kecskére, sertésre és a bárányra volt veszélyes. A betegséget elkaphatják az emberek is, de ez nagyon ritkán fordul elő. Viska községben egy helyi gazda vette észre, hogy sertései alig tudnak járni. Mikor szemügyre vette az egyik jószágot látta, hogy a lábak belső részén hólyagok találhatók. Értesítette az esetről a település polgármesterét. Hamar kiderült, hogy aphtae epizooticae⁵⁵ betegség terjed. Legfontosabb feladata volt a csendőrségnek, hogy az érintett községeket lezárják. Ez azt jelentette, hogy megtiltották az embereknek Viska elhagyását, valamint a beutazást is, továbbá megkezdődött a beteg és fertőzött állatok megsemmisítése. Természetesen ilyen nehéz helyzetben is megjelentek olyan személyek, akik hasznot szerettek volna húzni más emberek bajából. Viska községben minden tilalom és rendelkezés ellenére, több jószágot a lakosság titokban vágott le. Az ebből keletkezett húst pedig eladták kereskedőknek, akik olcsó felvásárlás után szerették volna nagyobb haszonnal továbbadni. Húskereskedelem vádjával a viskai csendőrség hat gazda ellen indított eljárást, valamint két kereskedőt tartóztattak le.⁵⁶

Időnként különös és szokatlan feladatokat is kapott Ung vármegye csendőrsége. A megye vezetőjéhez olyan hírek érkeztek a lakosságtól, hogy egyes férfiak, akik a közigazgatásban dolgoznak, rendszeres látogatói a helyi bordélyházaknak. Mindez természetesen rossz fényt vetett a megye vezetőire.⁵⁷ A csendőrség feladata az lett volna, hogy figyelje meg a helyi adminisztráció tagjai közül kik látogatják az örmházat. Azonban ennek a kérésnek a csendőrség nem tehetett eleget. A kassai főparancsnok válaszlevelében arra hivatkozott, hogy a legénységnek szigorúan kettő helyiséget kell elkerülniük: kocsmá és bordélyház. Így a főispán kérését nem tudták teljesíteni.⁵⁸

Számos sikeres nyomozás és bűnüldözés mellett a csendőrség egy-egy esetben túllépte hatáskörét a megye lakosságával szemben. Egy ilyen eset dokumentációja maradt fenn a Nagykaposi járásban található csapi csendőrőrs kapcsán. A helyi lakosok panaszt nyújtottak be Ung vármegye alispáni hivatalába. Sérelmüknek azért adtak hangot, mert a csendőrőrs parancsnoka agresszívan lépett fel egy helyi lakossal szemben, konkrétan a sértett, nevezetesen Balogh István szekérével nem tudott a csendőrség segítségére lenni. Munkája az lett volna, hogy a vasútállomásról az őrsre szállítsa azokat az eszközöket, élelmiszereket, amelyeket a csapi csendőrség kapott a Kassai Kerületi Parancsnokságtól. Mivel Balog Istvánnak arra a napra már volt munkája, nem tudott eleget tenni a rendvédelmi szervek kérésének. Mindezt sérelmezte Molnár József csendőrtiszt és erélyesebben lépett fel az ügy érdekében. Szemtanúk elmondása szerint hangos szóváltás bontakozott

⁵⁵ A száj- és körömfájás latin megnevezése.

⁵⁶ KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 241. ügyirat, 3–6. lap

⁵⁷ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 1980. ügyirat, 10. lap

⁵⁸ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség... 1888, 115.

ki Molnár József és Balogh István között, amely átcsapott kisebb dulakodásba. Hogy nagyobb konfrontáció ne alakuljon ki, a helyi lakosok és a szolgálatban lévő csendőrök nyugtatták le a vitatkozó személyeket. Miután véget ért a vita, Balogh József Csap község polgármesteréhez fordult segítségért, úgy gondolta, a csendőrparancsnok átlépte a törvények által szabott határokat. Ung vármegye alispáni hivatala puhatolózást végzett az esettel kapcsolatban. Több információ begyűjtése után levelezésbe kezdett a kassai csendőrparancsnokkal, s kérte utóbbit, hogy részesítse megrovásba Molnár Józsefet hivatali visszaélés miatt. A történet csattanójaként helyt adtak a panasznak, s az ügy tanulmányozása után a csapi parancsnokot egy hónapos fizetésmegvonásban részesítették.⁵⁹

Ung vármegye csendőrségének nem csak a helyi lakosokkal volt konfliktusa. Több esetben a helyi közigazgatási szervek és csendőrparancsnokok között is több éles hangvételű levélváltásra került sor. Ilyen konfliktus támadt 1896-ban is, amikor a IV. Kassai Csendőrkerületi Parancsnokság levelét egyenesen Ung vármegye főispánjának címezte.⁶⁰ A küldeményben sérelmezte a kerületi parancsnok, hogy a közigazgatási szervek úgy tesznek, mintha a csendőrség alájuk lenne rendelve, és parancsokat osztogatnak. Épp ezért a parancsnok felhívta a főispán figyelmét arra, hogy a csendőrségi szabályzat szolgálati utasítás *A/Általános rész 3. §-át* vegyék figyelembe.⁶¹ Ennek értelmében a közigazgatási szervek nem küldhetnek parancsot, csupán felhívást intézhetnek a csendőrök számára.⁶² Egyes esetekben pedig a csendőrségre érkezett panasz egy-egy szolgabírótól. A panaszok többségében a helyi előljárók elégedetlenségüknek adtak hangot a rendvédelmi szerv munkáját illetően. Indoklásuk szerint a csendőrök túlságosan sokat pihennek és járőröznek a kocsmák előtt.⁶³

Magyarország rendvédelmének egyik kiemelkedő éve volt 1881, mivel ekkor kezdte meg működését a Magyar Királyi Csendőrség. A testület feladata az volt, hogy az ország vidéki területén megőrizze a rendet és betartassa a törvényeket. A csendőrség a korszakban az egyik legmodernebb rendvédelmi testületnek számított. Irányítását a Magyar Királyi Belügyminiszter és a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter látta el közösen. A csendőrkerületek létrehozását követően Ung vármegye a IV. Csendőrkerületi Parancsnoksághoz tartozott. Fokozatosan megkezdődött a csendőrség szerkezeti kialakítása a megye területén. Létrehozták a szárny-, szakasz- és járási parancsnokságokat. Utolsó lépésként megkezdődött az őrsök kialakítása azokon a vidéki területeken, ahol a közbiztonság gyenge „lábakon” állt, mint például Ung vármegyében. Az őrszázadok létrehozása hosszú folyamat volt, mivel több település is igényelte a csendőrségi jelenlétet. Egyetlen problémát a személyi

⁵⁹ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 74. ügyirat, 18. lap

⁶⁰ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 116. ügyirat, 8. lap

⁶¹ Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség... 1888, 4.

⁶² KTÁL, 7. Fond, 1. opisz, 164. ügyirat, 100–101. lap

⁶³ KTÁL, 7. Fond, 3. opisz, 42. ügyirat, 102. lap

állományban fellépő hiány jelentette. Ung vármegyében a csendőrségnek harcra kellett szállnia az embercsempészekkel, nemzetiségi lázítókkal, szökött cselédekkel stb. A szervezet kapcsolata a helyi közigazgatási szervekkel kiegyensúlyozott volt, de előfordultak kisebb-nagyobb súrlódások. Összességében elmondható, hogy a csendőrség a vármegyében munkáját erejéhez mérten jól és szakszerűen végezte.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

1. Fond. 4. Ung vármegye főispánjának iratai (1443–1919)
2. Fond. 7. Ung vármegye alispánjának iratai (1854–1919)

Publikált forrás

1. Törvénycikk a közbiztonsági szolgálat szervezéséről 1881/III. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1881/II>. (Utolsó letöltés: 2019. január 7.)

Szakirodalom

1. CSAPÓ CSABA: *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*. Pannónia Kiadó, Budapest, 1999
2. CSIKVÁRI ANTAL: *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1940
3. GÖNCZI ANDREA: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007, 44–49.
4. KOZÁRI MÓNIKA: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005
5. LÉVAI ANITA – POTÓ ISTVÁN: *A magyar Királyi Csendőrség története*. Vagabund Kiadó, Budapest, 2009
6. MAROSI ISTVÁN: Firczak Gyula munkácsi püspök egyházi és társadalmi szerepvállalása. *Athanasiana*, 2013, 36, 153–174. http://byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/marosi_firczak_atha.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)
7. MAYER MÁRIA: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján a XX. század elején. *Történelmi Szemle*, 1971, 14. évf. 1–2. sz. 106–133. http://www.byzantinohungarica.com/images/0_pdf/pdf/mayer_parasztmozgalom_sikzmatikus.pdf (Utolsó letöltés: 2019. február 23.)
8. PARÁDI JÓZSEF: *A Magyar Királyi Csendőrség*. Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2012
9. PARÁDI JÓZSEF: A magyar rendvédelem 1867–1914. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2017, 27. évf. 53. sz. 33–52. http://real.mtak.hu/88173/1/RTF_XXVIIevf_53sz_033-052.pdf (Utolsó letöltés: 2019. március 25.)
10. Utasítások a Magyar Királyi Csendőrség számára. Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság, Budapest, 1888
11. VEDÓ ATTILA: A Magyar Királyi Csendőrség közbiztonsági tevékenységének megszervezése 1881–1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2015, 25. évf. 43–46. sz. 171–190.

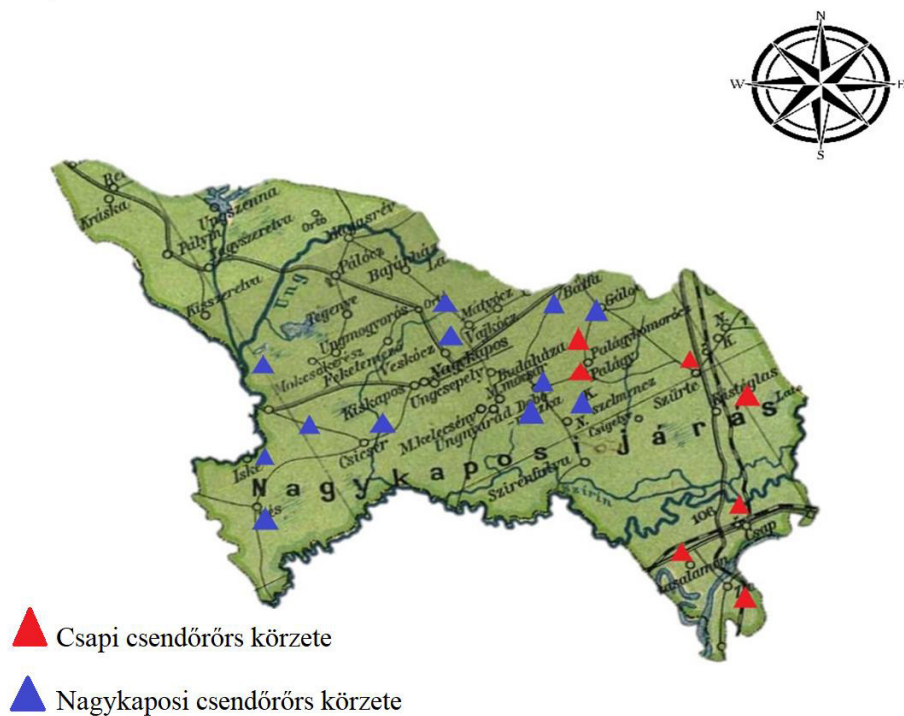
Mellékletek

1. melléklet. Ung vármegye csendőrségének járási központjai 1884–1914

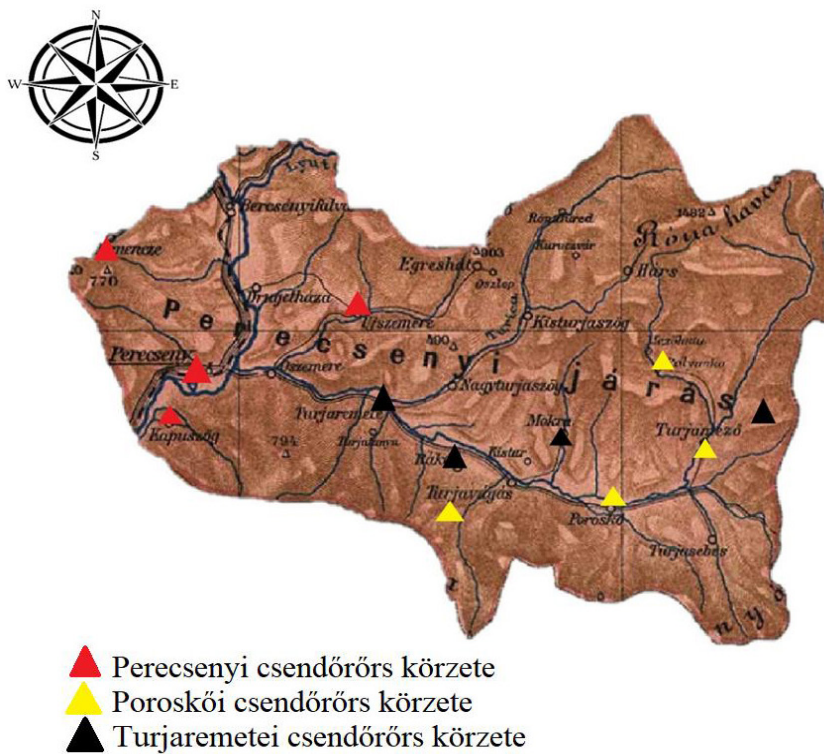
Forrás: saját szerkesztés

2. melléklet. A Nagykaposi járás csendőrségi hálózata 1884–1914

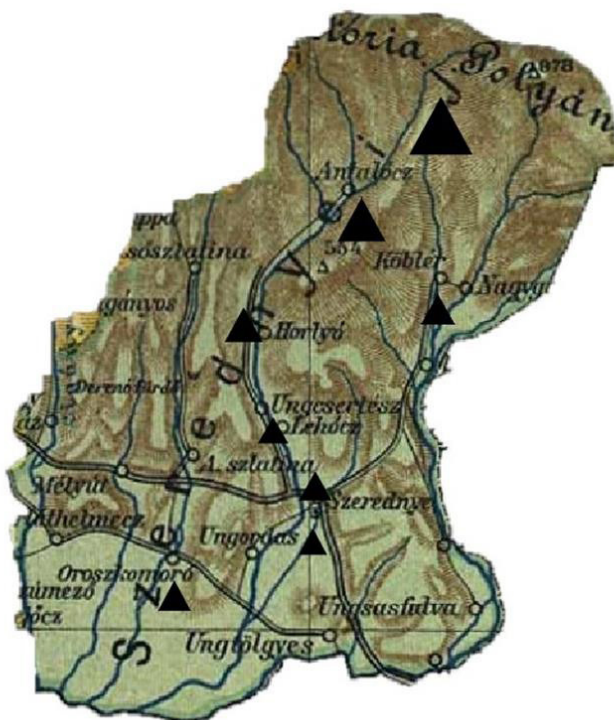
Forrás: saját szerkesztés

3. melléklet. A Percsenyi járás csendőrségi hálózata 1884–1914

Forrás: saját szerkesztés

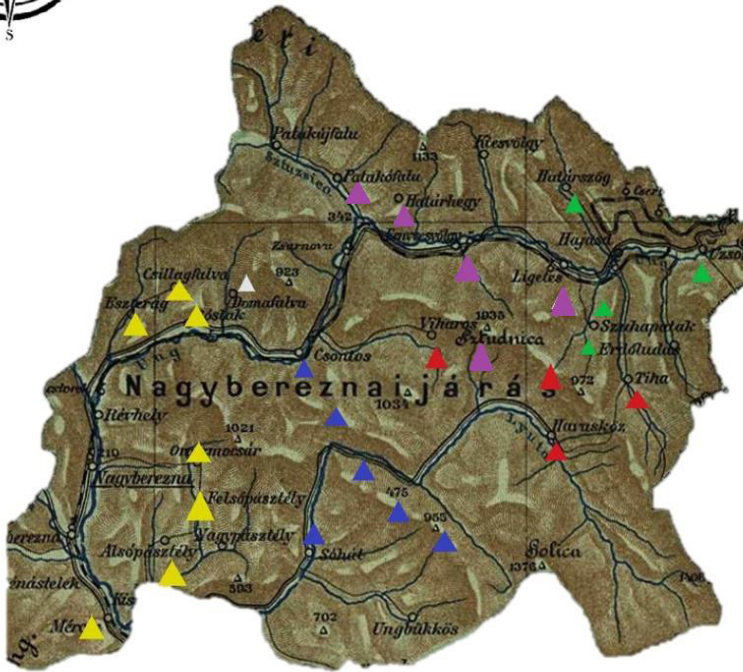
4. melléklet. A Szerednyei járás csendőrségi hálózata 1884–1914

▲ Szerednyei csendőrőrs körzete

Forrás: saját szerkesztés

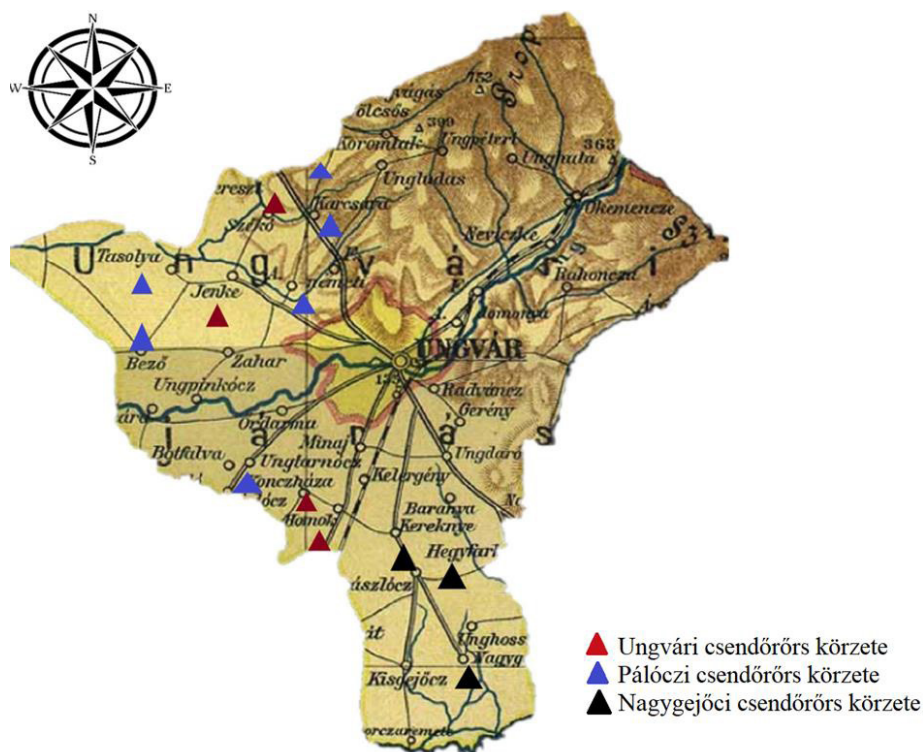
5. melléklet. A Nagybereznai járás csendőrési hálózata 1884–1914

- ▲ Nagybereznai csendőrőrs körzete
- ▲ Uzsoki csendőrőrs körzete
- ▲ Csornaholovai csendőrőrs körzete
- ▲ Havasközi csendőrőrs körzete
- ▲ Hátárhegyi csendőrőrs körzete

Forrás: saját szerkesztés

6. melléklet. Az Ungvári járás csendőrségi hálózata 1884–1914

Forrás: saját szerkesztés

